

JOHAN SANCTORUM

TERUG NAAR MALPERTUS

Over humor en satire in wokedijden

DOORBRAAK

Teksten: Johan Sanctorum
Coverontwerp: Doorbraak
Opmaak boek: Doorbraak

© Doorbraak, Antwerpen, 2021

doorbraak.be

ISBN 978 949 3242 425

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of worden openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke (elektronische of mechanische) wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever of auteur.

*Nicht durch Zorn, sondern durch Lachen
tötet man. Auf, laßt uns den
Geist der Schwere töten!*

‘Niet door toorn, maar door lachen
doodt men. Komaan, laten we de Geest
van de Zwaarte doden!’

(Friedrich Nietzsche, *Also sprach Zarathustra*)

INHOUD

PROLOOG - TERUG NAAR MALPERTUS	6
Reynaert, een Frans-Vlaamse coproductie	7
Gekakel in het kippenhok	8
Dwaal-sporen	10
Malpertus, het 'slechte gat'	11
1. MOHAMMED DE BOMPROFEET	17
Bochtenwerk	18
Veel schoon volk	19
Zelfcensuur en abnormalisering van het normaal	21
2. KRONIEK VAN EEN AANGEKONDIGDE EXECUTIE	25
Van de Golden Sixties naar de gouden kooi	26
Het vreemde verschijnsel 'islamogauchisme'	27
Nuttige lessen – het fenomeen Houellebecq	30
3. DAAR ZIJN DE WOKES	33
Een onderzoeksrechter op bezoek	33
'Haattaal', verontwaardiging en slachtoffercultuur	34
'Old school' politieke correctheid	37
Wokeness, of de nieuwe domheid	39
De flagellanten	41
Georges Floyd, martelaar van een nieuwe religie	42
4. HET VLIEGENDE SPERMA	45
Jagershumor	45
Satire, een mannenzaak?	47
De mannelijke eunuch	49
Genderneutraal superestablishment	52
5. COMEDY, TV-HUMOR EN KRANTENSATIRE	55
Van Hoste tot Kharmach: iedereen tevreden naar huis	55
<i>Pascalleke, nen dagschotel</i>	57
Het geval Urbanus	59
Genoeg gelachen, nu humor	60
Satire in de mainstreampers: het geval Kaaiman	61
Vrijpraak voor de columnist	64

6. WELKOM IN ABSURDISTAN	67
De zangeres zonder noten	69
Belgenmoppen allerhande	70
Een bolhoed en een valse pijp	72
Van de tricolore vlag naar de regenboog	74
7. JANTJE EN DE PRUIMEN	77
Jeff Hoeyberghs en de naweeën van een legendarische ‘lezing’	78
Droogkomiek	79
Boontje komt om zijn loontje	70
Censuur als natuurlijke selectie	82
Facebook en de slavenmoraal	84
8. VAN VISMOOIL’N TOT MEME	87
Europa op kikkerjacht	88
Het kynisme: trollen door de eeuwen heen ‘Deplatforming’	89
	91
9. GOD EN DE VROUWEN, HET IS INGEWIKKELD	93
Godsbewijzen en tegenbewijzen	93
‘Jonge’ en ‘oude’ godsdiensten	95
De extase van Theresa	97
Verrijzenis, resurrectio	100
Noli me tangere! (‘Raak me niet aan’)	101
Daarna is er de mis	103
10. ‘DON’T MENTION THE WAR’	105
Melancholie als zelfvergiftiging	105
Wokeness, een zwart-obsessie	107
Fawlty en de poco politie	109
Voltooid ver-leden tijd	110
11. INKE PINKE PARLEZ-VOUS!	113
De Cats en de muis Eddy	113
Als kat en hond	115
Darwin, een man met zin voor humor	117
De aap Mohammed	118
De rommelpot	121
EPILOOG - IN DE ‘WOESTINE’	123

PROLOOG

TERUG NAAR MALPERTUS

Rond 1250 liep er ergens tussen Gent en Hulst een zekere Willem rond, van wie we vrijwel niets weten behalve dat hij de auteur is van het epos *Van den vos Reynaerde*. Hij noemt zichzelf ‘Willem die *Madocke* maakte’, refererend naar een compleet onbekend werk dat verloren is gegaan. Op een later handschrift werd ‘Madocke’ uitgekrabd en vervangen door ‘vele bouke’.

Willem is een mysterie, maar ook de reden waarom de titel van zijn eerder opus werd weggegomd, blijft intrigeren. Is het *Reynaert*-verhaal een spotdicht, dan was *Madocke* misschien wel een nóg radicalere versie die de censuur niet heeft overleefd. In de schaduw van de wereldliteratuur bevinden zich werken die we niet kennen en allicht nooit zullen kennen: ze zijn misschien wel de interessantste.

Maar gelukkig is er dus de *Reynaert*, tot ons gekomen via een kopie uit ca. 1400, de zogenaamde *Comburgse Codex*. Het is een groteske fabel waarin adel, Kerk en heel het middeleeuws establishment letterlijk in hun blootje staan en waar de vos als slimme schelm voor chaos en consternatie zorgt.

Dat schalks imago is echter maar een folkloristisch-literaire dekmantel: mij ging het om de manier hoe humor zich als geurspoor manifesteert doorheen de wereld van de machthebbers, hun slippendragers en de weldenkende goegemeente.

Reynaert, een Frans-Vlaamse coproductie

Willem moet een belezen man geweest zijn die zijn klassieken kende. Om te beginnen natuurlijk de antieke fabeldichters genre Aesopus en Phaedrus, waarin dieren steevast antropomorfe trekken krijgen, kwestie van een eventuele censuur voor te zijn: het zijn ‘toch maar beesten’.

Het *Reynaert*-personage zelf duikt voor het eerst op omstreeks 1100, in de eveneens van een anonieme auteur afkomstige én in het Waasland gesitueerde *Ysengrimus*, waar de vos keer op keer de wolf Isengrim te slim af is. Ook deze oer-*Reynaert* vertoonde al groteske, pittige, soms ronduit scabreuze trekjes.

Dan gaat het naar Frankrijk, waar de stof inspiratie vormt voor *Le Roman de Renart*, een verhalencyclus geschreven door Perrou de Saint Cloude. Een van die verhalen, *Le plaid* (‘het pleidooi’, namelijk dat van de vos op zijn proces), wordt dan weer de basis voor Willems compositie, gedateerd rond 1250. Niet meer in het Latijn, maar in de volkstaal, bestemd om voorgelezen te worden.

Een curieus één-tweetje tussen Vlaanderen en Frankrijk, uitlopend in een meesterwerk dat moeiteloos de vergelijking met de omstreeks dezelfde tijd geschreven *Divina Comedia* en *Decamerone* kan doorstaan.

Het verschil met deze twee iconen – en laat ik dat maar onbescheiden Vlaams noemen – zit hem echter in de bijtende, bijwijlen sardonische humor die niet vrijblijvend-amusant is, maar tegen schenen wil schoppen en *the powers that be* uitdaagt.

Niet toevallig duikt Reynaert op in de ontstaansperiode van de middeleeuwse steden en de nieuwe burgerij die zich van de adel én de clerus distantieert. Men voelt zo dat de auteur die emancipatorische geest in- en uitademt. Dit is de stem van de mondige enkeling, tegen de heersende *pensée unique*.

Bijna acht eeuwen voor *Charlie Hebdo* worden hier grenzen afgetast én overschreden. De karikaturale, als dieren vermomde steunpilaren van het establishment worden door de auteur genadeloos tegen elkaar uitgespeeld tot ze elkaar uit frustratie gewoon afmaken. We hebben hier te maken met het absolute prototype van de Europese politieke satire die we veel later, in een totaal andere context, in de Mohammedcartoons en *Charlie Hebdo* zullen tegenkomen. Met heel de dramatische afwikkeling die in dit boek geregeld ter sprake komt.

█ Gekakel in het kippenhok

Het verhaal, heel kort.

Op Sinksendag roept koning Nobel de leeuw een ‘Hofdag’ bijeen, met slechts één agendapunt: de misdaden van de vos, *‘den fellen metten grijsen baerde’* en hoe daarmee definitief af te rekenen. Een stoet gedupeerden passeert de revue, de ene klacht al pathetischer dan de andere. Het gaat van diefstal en zwendel over seksuele agressie tot moord.

Een dode kip van goeden huize is de druppel te veel: de dader mag zijn rechtmatige straf niet ontlopen. Achtereenvolgens worden Nobels eerste luitenant Bruin de beer en de hoveling Tibeert de kater erop uitgestuurd om de veelpleger te arresteren. Zonder succes: de vos is ze telkens

te slim af. De kater schiet er zelfs zijn ‘klokkenspel’ bij in.

De derde keer is de goede keer: Reynaerts neef, Grimbeert de das, zoekt zijn oom in diens burcht Malpertus op en overhaalt hem om de rechtsgang te ondergaan. Onderweg biecht de vos zijn zonden alreeds op – een soort interview avant-la-lettre – veinst berouw en ontvangt de penitentie. De auteur knipoogt, de lezer gniffelt.

Het proces zelf is een schijnproces, want de veroordeling en de executie staan vast. Maar de vos haalt alle truken uit de kast, speelt zijn eigen advocaat, en terwijl de galg al wordt opgericht, maakt hij gewag van een schat die in Kriekeputte (een bestaande plek in het Waasland) ligt begraven en eigendom was van een bende samenzweerders tegen de koning. *Fake news* natuurlijk, maar het mist zijn effect niet: Nobel kan aan zijn hebzucht niet weerstaan, schenkt Reynaert de absolutie en spreekt af dat de vos, na een boetetocht naar Rome en een knieval voor de paus (!), de schat zal aanwijzen.

Uiteraard is ook dit een farce. Reynaert gaat helemaal niet naar het Heilig Land, maar stuurt wel een souvenir naar de koning: die krijgt een pakje besteld dat de kop van Cuwaert blijkt te bevatten, de haas die de berouwvolle vos moest begeleiden. Groot tumult, er volgt een afrekening onder de Nobelianen die elkaar de schuld geven van het fiasco. Wat ervan overschiet stormt op het vossenhol af, maar Reynaert is samen met zijn vrouw en welpen verdwenen ‘in de woestine’, de wildernis waar Nobels macht ophoudt.

Het jeukt om de Middelnederlandse fabel verder te ontcijferen en te actualiseren, iets wat niet elke literatuurexpert me in dank zal afnemen. Onweerstaanbaar doet de litanie der gedupeerden in het begin van het verhaal

denken aan de hedendaagse klaag- en slachtoffercultuur, het #MeToo-gekakel in het kippenhok.

Doorheen heel het spel van achtervolgingen en misleidingen, de hypocrisie van Nobels hofhouding, de ijdelheid en de poses, ontwaart de lezer vandaag een gelijkenis met de politieke correctheid, de morele zelfverheffing, de deugcultuur en de inquisitorische trekjes van de *wokes*. Het noopt de vrijbouter tot strategische keuzes, de kunst van het veinzen en ‘op het verkeerde been zetten’.

Dwaal-sporen

Dat laatste is interessant. Doorheen de lectuur voelt men dat de schrijver zich sterk met zijn personage identificeert: Willem *is* Reynaert, een sluwe leugenaar en fantast die zijn vervolgers altijd een stap voor moet blijven. Heel het epos is een vossenstreek, een grap van 3469 versregels waarvan de echte boodschap zich maar mondjesmaat prijsgeeft. De vermomming van de anonieme auteur weerspiegelt zich meteen in de maskerades, door de vos opgevoerd. Of omgekeerd. *Van den vos Reynaerde* is doorspekt met valse bodems en dubbelzinnige hints waar zelfs letterkundigen vandaag nog een hele kluif aan hebben.

Meteen is de tekst, in de volkstaal geschreven zodat iedereen hem verstaat, ook in codetaal geredigeerd zodat níét iedereen hem begrijpt. Hoofdopdracht voor de satireschrijver: zorgen dat de slimme lezer/luisteraar ‘mee’ is, maar de ongewenste aftapper van de boodschap net niet. Daartoe wordt een sterk geheim wapen ingezet: de ironie, namelijk iets anders of het omgekeerde zeggen van wat men bedoelt.

Het idee dat er altijd een censor meeluistert en meeleeft, maakt daardoor niet alleen het schrijven, vertellen, maar ook de lectuur tot een echt avontuur. De fabel liegt, bedriegt, zoals de vos zelf, de grap is ook een raadsel. Je moet de clou snappen, de knipoog van de schrijver, tussen de regels kunnen lezen. Satire is niet eerlijk en rechtuit, hij is krom en *fake*, wil verleiden én misleiden.

Heel deze dynamiek voedt de lezer op én houdt de verteller tegelijk alert en scherp. Als er geen koning Nobel was, geen lakeien en agenten, geen collaborerende elite, geen repressie of censuur, dan was er ook nooit een vos Reynaert opgedoken. Het een impliceert het ander. Willem kon niet anders dan incognito blijven: een subtiel maar radicaal hekeldicht als *Van den vos Reynaerde* vergt een uitgesponnen strategie van het masker, het dwaal-spoor, de verberging, de literaire verfijning en het taalkundige raffinement. Ontstaan ergens in een labo, een werkplek waarvan de locatie evenmin wordt prijsgegeven.

Malpertus, het 'slechte gat'

*Reynaerd hadde so menich huus,
Maer die casteel Malpertus
Dat was die beste van sinen borghen.*

Wat me tot de titel van dit boek brengt. *Malpertus* – letterlijk 'slecht gat', het hol van verderf. Dat Willem het schuiloord van zijn personage met zo'n scheldnaam bedenkt, is uiteraard zelf een staaltje van ironie dat de censor in verwarring moet brengen en de schrijver een alibi bezorgt.

Voor de lezer is Malpertus een geuzennaam en een geliefde

plek, namelijk het labo waarin al de verbale listigheden worden gefabriceerd en de *pranks* worden uitgedacht. Het is, tegenover de schijnwereld van Nobel en zijn hofhouding, het echte centrum van het verhaal: een toevluchtsoord voor de rebel, een privédomein en een uitvalsbasis.

Voor mij vormen de elf opstellen die dit boekje bevat (elf, het priemgetal van de nar) even zovele zoektochten naar dat ‘slecht gat’, het fabriekje van Reynaert én zijn schrijver én hun gedeelde bron van energie. Een zoektocht naar datgene wat elke satirische columnist bezielt en wat elke politieke cartoonist steeds weer naar zijn potlood doet grijpen. Tegen de regels van het fatsoen in, de hang naar zekerheid en de druk van de omgeving, de dreiging van broodroof en isolement.

Dat conflict is vandaag meer dan ooit aan de orde. Naarmate de politieke correctheid het discours is gaan domineren en de zogenaamde democratie tot fluwelen dictatuur is geworden, met de *wokeness* als voorlopige uitsmijter, jeuken de vingers van de cartoonist des te meer, maar wordt ook de sociale sanctie des te strenger.

Des te erger stinken de winden van de vos. Echte humor is nu eenmaal kwaadaardig en onwelvoeglijk. Sorry voor de liefhebbers van almanakmoppen. Dat het ‘slecht gat’ meer is dan een metafoor, blijkt uit alle vulgaire en scabreuze episodes, de sadistisch-seksuele tonen en ondertonen in het *Reynaert*-verhaal. Malpertus ruikt niet naar rozenwater, het is een *hellhole*, een stinkhol, althans voor de neusgaten van de wellevendheidsbrigade.

De *Reynaert*-handschriften bevatten dan ook, letterlijk, in de marge aangebrachte miniaturen die de scabreuze

randjes van het verhaal onderstrepen. De cover van dit boek toont er een, namelijk een scène waarin de vos de haas Cuwaert ‘het credo aanleert’, in de vorm van een *coïtus per anum*.

Deze pornografische accenten staan tegenover de subtiele, veellagige vertelstijl. Het zijn smaakmakers die de lezer/toehoorder amuseren, verleiden, maar die tegelijk een ontluisterende functie hebben, het doorprikken van de schone schijn. Want de onderbuik is de zwakke plek van eenieder, dixit Freud, ook van de elite. Met veel demonisch genoegen laat Reynaert de wereld van de Nobelianen in de seksuele afgrond vallen, waardoor ze tot hun natuurlijke, van alle machtssymbolen ontdane grondtoestand worden herleid. We zijn allemaal beesten ondereen en alle energie komt uit een ‘slecht gat’ waarvan sommigen de penetrante geur met veel parfum proberen te maskeren.

Terug naar Malpertus dus, slechts bereikbaar via omwegen en kromme paden. Humor en satire laten zich niet vatten in overzichten of systeempjes. Verwacht geen rechtlijnigheid of consistentie in deze bundel, na elke excursie start de zoektocht van nul. In elk van de opstellen komen we hem tegen, de vos is steeds in beweging, altijd elders, onder een andere gedaante. Het is aan de lezer om hem te ontdekken, samen met zijn antipode natuurlijk, het Nobeliaanse machtscentrum, het politieke theater en zijn mediatieke verlengstukken.

Veel onwelvoeglijk plezier wens ik u in deze dwaaltocht.

JOHAN SANCTORUM
SEPTEMBER 2021